

ISTORIA MEDIEVALĂ A BANATULUI, REFLECTATĂ ÎN OPERA LUI IULIU VUIA (II)

Conf. dr. Tiberiu Ciobanu

THE MEDIEVAL HISTORY OF BANAT REFLECTED IN THE WORKS OF IULIU VUIA

Abstract: Iuliu Vuia was born on 11 March 1865 in the village of Felnac, Timiș county. His parents were Eutimiu Vuia and Ecaterina. According to his maternal bloodline, he was a descent of the illustrious Banatian scholar, Constantin Diaconovici Loga. He attended primary classes in his village, then he continued his studies at the middle school in Timișoara and graduated from the Pedagogic School of Arad in 1881. Between 1882 and 1883 he worked as a substitute teacher in Timișoara and, in his free time, as the secretary in the chancery of the erudite archpriest Melețiu Drăghici. Iuliu Vuia was married twice. First to Elisabeta Oniță, whom he met while teaching at the Confessional School of Remetea, between 1883-1884. Secondly, to Eugenia Pop, when he was a teacher at Chesinț, between 1885-1886. In 1887 his son, Romulus Vuia, was born. Between 1886-1910 Iuliu Vuia was the head-master of the village school in Comloșu Mare. After the Great Union he worked as a teacher at the Pedagogic School of Caransebeș. Very ambitious he graduated the secondary school (non-compulsory attendance) and after passing the baccalaureate exams he attended the university courses for teachers at University of Cluj. After graduation he taught History and Geography at the Pedagogic School in Caransebeș. Iuliu Vuia was a prolific author of textbooks, History and Pedagogy books, studies and articles. An active participant at the preparatory actions for the Great Union, on 25 October 1918 he was elected a member of the National Romanian Council of Caransebeș. As a representative of the Reunion of the Banatian schoolmasters, he witnessed the great historic act on 1 December 1918. He was also elected in the Great National Council of Sibiu. El a fost ales, de asemenea, în Marele Sfat Național de la Sibiu. He died at Caransebeș in 1933. *Selected works:* *Fragmente din istoricul pedagogicului confesional greco-ortodox român din Arad*, Arad, 1887; *Curs complet de istoria universală a pedagogiei*, Caransebeș, 1892; *Cartea de învățătură pentru școlile de*

repetițiune economice precum și pentru alte institute, Caransebeș, 1894, 400 pages.; Școlile românești bănățene în sec. XVIII-lea, Orăștie, 1896; *Districtus Valachorum. Cercurile românești bănățene. Cele din Timiș reconstruite pentru prima oară*, Timișoara, 1930, 49 pages.

Keywords: Banat, Middle Ages, districts romanian, historiography, Caransebeș, The School Teachers Association of the Banat, Great Union.

În continuare, Vuia se referă la organizarea districtelor, la atribuțiile cnezilor nobili, a prefectilor districtuali, a banului și a comiților. Cnezii nobili erau obligați, în caz de război, să dea regelui „un lancer” sau o „lance” (mic grup înarmat). Aceștia trebuiau să plătească anumite dări și banului de Severin. În anul 1454, banul Severinului s-a plâns regelui că familia Măcicaș nu și-a plătit darea. Aceasta însă a dovedit că unii membri ai ei au avut mari merite în război, pentru care regele le-a dat privilegii, scutindu-i de anumite obligații, prin familia pomenită trebuia să plătească banului, la Rusalii, numai un vițel gras, trei sălbăticiuni și trei găini, de Crăciun doar o friptură, iar la Paști, numai 12 ouă și trei pui¹. Și Vuia observă că, „numirea de *districtus* devine statornică abia mai târziu. Se mai numește și *comitatus*. Astfel, la 1390 se vorbește de comitatul Sebeș, comitatul Lugoj și comitatul Mihald (Mehadia)”². În privința judecării proceselor, Vuia remarcă prerogativele banului de Severin sau ale vicebanului și dă câteva exemple când acesta a fost în fruntea scaunului de judecată. Aceleași atribuții le-a avut și căpitanul (castelanul) cetăților Orșova, Mehadia, Sebeș și Zidovin (Jdioara). Au fost cazuri când adunările judiciare ale districtelor se desfășurau chiar în prezența regelui, așa cum s-a întâmplat, la Mehadia, în anul 1428³. În majoritatea cazurilor nobilii din districtul Sebeș aveau scaunul de judecată în această localitate (*sedes nostra iudiciaria*)⁴. Se evidențiază, de asemenea, că adunările de judecată respectau o serie principii de drept, transmise prin tradiție și cunoscute sub denumirea de «ritul valahic»⁵. În documente nu a fost clar definit acel «rit valahic», dar din consemnarea modului cum s-au desfășurat unele adunări judiciare, se pot cunoaște anumite aspecte ale acestor rânduiri juridice cutumiare. Vuia exemplifică, arătând că „în cauza proprietăților zălogite a trebuit ca în trei ședințe să fie avizați toți proprietarii vecini interesați, spre a-și valida dreptul asupra acelei proprietăți și numai după ce provocarea a treia a rămas fără nici un rezultat, s-a putut da ca zălog o parte a proprietății unui alt

¹ Iuliu Vuia, *Districtus Valachorum. Cercurile românești bănățene*, p. 7.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, p. 10.

vecin”⁶. Spre deosebire de judecățile comitatense (ale comitatelor) la care participau numai nobilii, la scaunele de judecată ale districtelor luau parte, „pe lângă nobili, și cnezii nenobili”⁷. Iuliu Vuia, prezintă pe larg, dând aceleași informații ca și Drăgălina, procesele pentru niște proprietăți, între membri din neamul Bizerea; din înfățișarea faptelor rezultă că o ramură a acestei familii se afirmase în luptele cu turcii, apoi trăise o vreme în Țara Românească, de unde uneltise împotriva regelui Ungariei⁸.

Se arată că adunarea districtuală se făcea numai în anumite zile ale săptămânii, bunăoară în districtele Sebeșului, aceasta avea loc joia, când aici, la început, se întruneau nobilii, nenobilii și cnezii, mai târziu numai nemeșii, iar din jumătatea a doua a secolului al XV-lea numai autoritatea centrală a cercului”⁹. Se observă în acest citat o oarecare nesiguranță a lui Vuia în ceea ce privește componența adunării districtuale a românilor, precum și statutul social al participanților. În capitolul *Exemplul bănățean*, din lucrarea *Instituții medievale românești Adunările cneziale și nobiliare (boierești) în secolele XIV-XVI*, academicianul Ioan-Aurel Pop, după ce se referă la toate întrunirile districtuale cunoscute din acest ținut, în cele două veacuri, conchide: „Întâi de toate trebuie să observăm că inițial aceste adunări bănățene au fost exclusiv cneziale ca și în alte părți, apoi au devenit mixte adică cneziale și nobiliare (în sensul că erau formate din cnezi și din cnezi înnobilați care și-au zis o vreme *nobiles kenezii*, apoi doar *nobiles*), iar în final, din a doua parte a secolului XV, exclusiv nobiliare. Trebuie observat că spre sfârșitul aceluși secol XV, în unele târguri și orașe rămase majoritar românești – Caransebeșul, Lugojul, Căvăranul (Caranul) etc. – s-au afirmat instituții proprii, adevărate adunări orășenești formate din juzi, jurați și membrii sfatului, aproape toți nobili. Acestea funcționau în paralel cu (și separat de) vechile adunări ale districtelor respective”¹⁰.

În restrânsa secvență intitulată *Procedura juzilor cercuali* (districtuali), Vuia arată că „banii, vicebanii și administratorii de plasă își aduceau sentința”¹¹. De fapt, el intuiește o realitate judiciară, dar nu este destul de explicit în formularea acesteia. Într-una din concluziile lui Ioan-Aurel Pop la capitolul *Adunările românești din secolul al XV-lea [Banat]* din citata lucrare *Instituții medievale românești...*, problema aceasta este nuanțată astfel: „În multe situații din această perioadă dinspre sfârșitul secolului al XV-lea, documentele date de aceste foruri românești (adunările districtuale – n.n. T.C.) îi au ca emitenți trecuți cu numele doar pe banii sau vicebanii Severinului și pe juzii nobililor,

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*, p. 15.

¹⁰ **Ioan-Aurel Pop**, *Instituții medievale românești. Adunările cneziale și nobiliare (boierești) secolele XIV-XVI*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1991, p. 74.

¹¹ **Iuliu Vuia**, *op. cit.*, p. 11.

semn, fie că adunarea nobiliară funcționa acum numai prin reprezentanții săi, fie că documentul era eliberat doar de acești oficiali, care pronunțau și hotărârea (după ce aflau punctul de vedere al adunării)”¹².

În privința drepturilor banilor, Vuia observă că aceștia puteau să facă „donațiuni” în cadrul districtelor și să dea anumite „dispozițiuni” pentru instituirea dreptății. Banul Ștefan Losonczy, în 18 iulie 1389, a donat fiilor lui Dionisie Temeșel – lui Hălmațiu, Cristofor și Mihai – localitatea regească Potoc din districtul Mehadia, donație care a fost întărită, mai târziu, de regele-împărat Sigismund de Luxemburg. În 18 iulie 1430, banul Nicolae Revicz¹³, printr-o dispoziție scrisă, îl atenționează pe Emeric Himfy de Remetea să îi dea cele 33 de oi lui Dionisie din Almăj, pentru că le-a luat pe nedrept de la acesta. Vuia s-a străduit să surprindă o seamă de aspecte sociale și economice din districtele românești. Astfel, el remarcă faptul că în Evul Mediu, în zonele colinare și montane ale Banatului sudic, acolo unde, de altfel, dăinuiau puternicele districte românești, suprafețele împădurite erau foarte întinse, chiar copleșitoare, iar în multe locuri era nevoie de rădirea lor și chiar de largi defrișări a acestora, pentru dobândirea unor terenuri agricole. Pe altă parte, pădurile ofereau ghindă și jir, pentru porci, și iarbă, în poiene, pentru vitele cornute și cai. Pădurile, ca proprietate regală, erau administrate de castelani, aceștia fiind reprezentați de șpani¹⁴, așa cum a fost cazul și la Jdioara. Funcția de șpan era ereditară¹⁵. Avem o mărturie documentară potrivit căreia fiii lui Iacob Pongrácz – Sugar, Mihai și Ștefan – au fost puși și menținuți în funcție de „șpani pădurești”, pe motivul că și părinții și strămoșii lor au avut funcția respectivă¹⁶. Adeseori, pădurile erau arendate pentru ghindă, fapt care dovedește că pe atunci existau mari ciurde de porci în proprietatea populației din districtele românești din Banat¹⁷.

¹² Ioan Aurel Pop, *op. cit.*, p. 147-148.

¹³ Magistru al Ordinului Cavalerilor Teutoni (așezați în Banat de către Sigismund de Luxemburg) și ban de Severin din 12 iulie 1430, în diplomele regale și în actele emise de el, apare sub numele Redwitz, Radewitz, Radawitz, Redewitz, Radwyc Nicolae și, o singură dată, Klaus von Radwycz (**Ioan Hațegan**, *Cavalerii teutoni în Banatul Severinului, 1429-1435*, în „Tibiscus”, IV, Timișoara, 1979, p. 192). Transcripția *Revicz*, folosită de Vuia nu se știe de unde este preluată. În orice caz nici din Pesty, nici din **Patriciu Drăgălina**, *Din istoria Banatului Severin*, vol. I, p. 5 și nici din **George Popoviciu**, *Istoria românilor bănățeni*, Lugoj, 1904, p. 175 (tipărită la Budapesta de Tipografia „Poporul Român”); la ambii autori apare numele Nicolae Redwitz.

¹⁴ Șpan, în Evul Mediu, în Transilvania, era un titlu acordat nobilului care avea funcția corespunzătoare vicontelui sau con-telui din Apus; vicegubernator al unui comitat maghiar, subprefect. În Maramureș avea și sensul de prefect. Nobil care deținea acest titlu; stăpânitor sau (mai târziu) șef administrativ al unui ținut. Intendent, administrator. Ter-menul provine din cuvântul maghiar „spán, ispán, főispán”, care înseamnă „prefect”, adică „gubernator” (dexion-line.ro/intrare/span).

¹⁵ **Iuliu Vuia**, *Districtus Valachorum. Cercurile românești bănățene*, p. 12.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*.

Secvența *Organizarea militară* [a districtelor] începe, inadecvat, cu un pasaj privind structura administrativă, bine prezentată, deși luată în întregime, fără nici o semnalare, din Drăgălina: „Banul este șeful tuturor districtelor – spune Vuia exact ca și Drăgălina –, pe lângă el erau doi castelani, numiți vicecomiți, pârcălabi și viceșpani. În fruntea fiecărui district a stat un solgăbirău¹⁸ (*iudex nobilium*), un notar și mai mulți asesori ai scaunului judecătoresc, care formau primul for de judecată, de la care se înainta apelațiune la tabla Banului și de aici la curie, sau când Banatul Severinului¹⁹ aparținea Transilvaniei, la principii acestei țări”²⁰. Apoi, Vuia sare șase pagini din lucrarea lui Drăgălina și copiază mai departe: „*Căpitanul* (sublinierea lui Vuia) suprem al ostășimei a fost Banul, investit totodată cu puterea administrativă și judecătorească. *Poporul* (sublinierea lui Vuia) era împărțit în 3 clase: *nobili* (sublinierea lui Drăgălina) sau militari de primă ordine, în *chinezi* și țărani (sublinierile lui Drăgălina), care erau obligați la apărarea castelelor și în caz de necesitate la război afară de țară”²¹. De data aceasta, Vuia ne dă și sursa informației, făcând

¹⁸ Solgăbirău (în limba maghiară „szolgabíró”, în germană „stuhlrichter”, iar în latină „iudex nobilium”) este un ma-ghiarism învechit, întâlnit în Transilvania, el făcând trimitere la denumirea unui rang funcționăresc din Regatul Un-gariei, care a existat începând din secolul al XIII-lea și până în 1950. Această funcție corespundea cu cea a preto-ruului (reprezentant al puterii centrale într-o sub-unitate administrativ-teritorială, cu atribuții administrative și de poli-ție [dexonline.ro/definiție/pretor]) sau primpretorului (subprefectului [viceguvernatorului]) de mai târziu. Funcționar în fosta administrație austro-ungară; pretor; subprefect. Această funcție este menționată pentru prima dată într-o cartă (în Evul Mediu, act destinat a consemna unele privilegii și libertăți fundamentale ale unor clase sau pături soci-ale și a servi drept constituție unui stat [dexonline.ro/definiție/cartă]) din 1232, în timpul domniei regelui Ungariei Andrei al II-lea (1205-1235 [*Istoria lumii în date*, p. 564]), când au fost numiți patru solgăbirăi pentru fiecare co-mitat (în Evul Mediu, în țările din Europa Apuseană și Centrală [inclusiv în Ungaria și Transilvania]), unitate admi-nistrativ-teritorială, condusă de un comite sau conte [dexonline.ro/definiție/comitat]), pe o perioadă de un an. Ei în-deplineau funcții judiciare și administrative într-un comitat. La început împărțeau dreptatea numai pentru nobilii din regat și apoi, mai târziu, de asemenea, pentru cetățenii de rând și iobagi. Solgăbirăii erau aleși, de obicei, din rândul nobilimii mijlocii, fiind unii dintre proprietarii de pământuri cei mai respectați. În urma extinderii și regrupării anu-mitor comitate, începând din secolul al XVI-lea, ei erau numiți uneori „solgăbirău-șef” (în maghiară „főszolgabíró”) și erau asistați de către un adjunct (în maghiară „alszolgabíró”) la conducerea unei diviziuni administrativ-teritoriale mai mici din cadrul unui comitat. În secolul al XX-lea, solgăbirăul era ales de dieta (în Evul Mediu, adunare politică, organ reprezentativ al claselor privilegiate în unele țări; în Epoca Modernă și în cea Contemporană, adunare legis-lativă în unele state din lume) comitatului (adunarea reprezentativă a claselor privilegiate din comitatul respectiv). Substitutul (persoană care înlocuiește temporar pe titularul unei funcții; cel care ține locul titularului; înlocuitor, locțiitor [dexonline.ro/definiție/substitut]) său era numit direct de „fișpan” (în maghiară „főispán”), adică de prefect (guvernator). Termenul de «solgăbirău» provine din cuvântul maghiar „szolgabíró” și înseamnă „pretor” (viceguver-nator). (dexonline.ro/definiție/solgăbirău; ro.wikipedia.org/wiki/Solgăbirău).

¹⁹ La Drăgălina (p. 136) urmează o virgulă, plasată între subiect și predicat, ceea ce reprezintă o gravă eroare orto-grafică; Vuia (sau editorul) a înlăturat virgula respectivă.

²⁰ Vuia drege puțin topica, întrucât, la Drăgălina, formularea este astfel: „sau în timpurile când Banatul Severinului”.

²¹ **Iuliu Vuia**, *op. cit.*, p. 13; **Patriciu Drăgălina**, *op. cit.*, vol. I, p. 136.

trimitere la Nicolae Densușianu, *Revoluțiunea lui Horia în Transilvania și Ungaria (1784-1785)*, scrisă pe baza documentelor oficiale, București, 1884, p. 40, copiind exact nota nr. 1, de la pagina 142 din Drăgălina. Vuia copiază în continuare din Drăgălina și referințele la atribuțiile cnezului, la funcția ereditară a acestei demnități, ca și enumerarea unor voievozi români din Banat.

La modul amator-eseistic – adică tot fără nici o indicare a sursei documentare – sunt prezentate câteva date referitoare la comerț („Caransebeșul – loc comercial”, mențione dintr-un contract din 1447; în același an, între juzii acestui oraș fiind și negustorul Gheorghe)²², la băieșit (în 1333, mine de fier, lângă cetatea Cuvești; 1437, la Ciclova, atestarea unor mine)²³, la „răscoala” izbucnită după moartea lui Ludovic I cel Mare (rege al Ungariei [între 1342-1382] și al Poloniei [între 1370-1382])²⁴, adică la revolta împotriva reginei Maria și a reginei Elisabeta, revoltă în timpul căreia cetățile regești Lugoj, Sebeș, Somlyó și Érsohely s-au alăturat răscula-șilor (prin scrisoarea din 26 august 1386, regele Sigismund îndeamnă castelanii cetăților Lugoj, Somlyó și Érsohely să fie împotriva răscula-șilor; partea cea mai mare a românilor a fost de partea răscula-șilor; cetățile Érsohely, Jidioara, Mehadia și Orșova au ajuns în mâinile răscula-șilor; acestea au fost cucerite de Losonczy, fapt pentru care a fost răsplătit de către regele Sigismund cu multe proprietăți)²⁵. Capitolul *Invazia turcilor* este constituit din spicuri luate din lucrările lui Patriciu Drăgălina și George Popoviciu. De asemenea, succinta secvență intitulată *Confesiunea gr.* [greacă] *or.* [ortodoxă]. Aceasta este decupată din lucrarea lui Popoviciu, spe-cialistul bănățean în istoria bisericii ortodoxe. Unele judecări de valoare aparțin, totuși, lui Vuia: „Convingându-se autoritățile că față de o chestiune spirituală trebuie să se servească de mijloace spirituale au adus [în Banat] ordul [ordinul] franciscanilor”, care „a avut mănăstiri la Caransebeș, Cuvești, Cherm, Orșova, Haram, precum și în regiunile învecinate, la Revi și Hațeg”²⁶. Mănăs-tirile respective – continuă Vuia – au fost inițiate de Ludovic cel Mare, având scopul de a converti pe români la catolicism, călugării aceluși ordin depunând o extraordinară râvnă pe tărâm religios misionar. La Caransebeș a fost cea mai însemnată mănăstire a franciscanilor, aici ajun-gând, în octombrie 1455, și cunoscutul și fanaticul călugăr și teolog franciscan italian Giovanni da Capestrano (ce a trăit între 1386-1456 și a fost legat papal [adică reprezentant diplomatic al Sfântului Scaun] și inchizitor al ținuturilor ungare la acea epocă, precum și propovăitor al cruciadei antiotomane din 1456, el participând alături de Iancu de Hunedoara, în calitate de comandant al unui contingent militar creștin, la memorabila bătălie de la Belgrad, amplă confruntare armată încheiată

²² Iuliu Vuia, *op. cit.*, p. 13; Patriciu Drăgălina, *op. cit.*, vol. I, p. 142.

²³ Iuliu Vuia, *op. cit.*, p. 13-14.

²⁴ *Istoria lumii în date*, p. 563, 564.

²⁵ Iuliu Vuia, *op. cit.*, p. 14.

²⁶ *Ibidem*, p. 14-15.

cu o măreață biruință a oștilor Crucii conduse de marele conducător politico-militar al Regatului Ungariei de origine română)²⁷. Este și aici evocată diploma din 7 decembrie 1428, prin care Sigismund de Luxemburg a dispus ca, în districtul Sebeș, dreptul de proprietate și la titlul nobiliar să le aibă numai cei de confesiune catolică. Se interziceau căsătoriile între schismatici și catolici, iar copiii oamenilor de rând trebuiau să fie botezați numai de preoții catolici, ceilalți slujitori ai credinței trebuind alungați din district. Persoanele care nu respectau aceste obligațiuni își pierdeau averea și erau primejduite să suporte și alte pedepse. Aceste prevederi din amintita diplomă au fost inspirate de mai-marii Ordinului Franciscanilor – este de părere Iuliu Vuia²⁸.

Cea mai importantă parte a lucrării lui Vuia este cea în care autorul face prezentarea districtelor Caransebeș, Lugoj, Mehadia (numit de el Meedia), Almăj, Ilidia (pe care-l numește Iladia), Comiat, Carașova și Bârzava, apoi a districtelor (cercurilor – scrie el) românești din Timiș. Am văzut că subtitlul lucrării conține precizarea că cercurile din Timiș sunt „reconstruite pentru prima oară” de el. Câteva referiri făcuse și Drăgălina la aceste districte, iar Popoviciu, pe parcursul lucrării *Istoria românilor bănățeni*, scrie, la un moment dat că „existența acestor districte românești se confirmă prin numeroase diplome și acte publice, care formează un studiu separat”²⁹. Acest istoric, însă, n-a publicat niciodată un asemenea studiu. O anumită superficialitate a lui Vuia este vizibilă tocmai în prezentarea „celui mai extins și mai important district între cele 7 districte române”³⁰ (este vorba despre districtul Caransebeș), la care nu se dă nici un izvor documentar. După cum se constată la prezentarea celorlalte districte, lucrările lui Pesty sunt sursele folosite cel mai des. Afirmția se cuvine însă ușor atenuată, fiindcă cel puțin o anumită parte din informații este citată ca „punți intermediare”, adică prin alte opere, cum ar fi lucrarea lui Drăgălina sau amintitul, mai sus, studiu al lui George Popoviciu. La aceasta se mai adaugă neglijențe în redactare și, probabil, greșeli de tipar, căci altfel nu se pot explica anumite inadvertențe, formulări prolixе (adică lipsite de concizie, prea încărcate) sau texte fără nicio legătură cu contextul, cum ar fi: „Când a donat la 1352, Posa Seri, prefectul Carașului, proprietatea Mutnopataka fiilor lui Ștefan de Mâtnic, învestindu-i cu asemenea putere cu care erau învestiți cnezii din provincia Szebus”³¹.

După o prezentare destul de dezordonată a informațiilor istorice – determinată, poate, și de faptul că Vuia nu știa că Sebeșul și Caranul (care, cum bine remarca el, avea sigiliu cu inscripția *Sigillum districtus Karan*) erau

²⁷ Tiberiu Ciobanu, *op. cit.*, p. 19-122; dexonline.ro/definiție/legat; ro.wikipedia.org/wiki/Ioan_de_Capistrano.

²⁸ Iuliu Vuia, *op. cit.*, p. 20.

²⁹ George Popoviciu, *Istoria românilor bănățeni*, p. 194.

³⁰ Iuliu Vuia, *op. cit.*, p. 22.

³¹ *Ibidem*.

districte diferite și că Sebeșul și Caransebeșul erau același district – autorul enumeră „comunele și pustele” care au aparținut districtului Caransebeș, menționând pentru fiecare localitate anul atestării documentare. S-ar putea ca încheierea aceasta să fie cea mai rezistentă parte a secvenței sale, dedicată districtului Caransebeș.

Odată cu apariția studiului lui Ioachim Miloia, *Căvaranul din Evul Mediu (O rectificarea istorică)*, publicat în „Analele Banatului”, nr. 1, ianuarie-martie 1931, se ivește o altă perspectivă privind individualitatea celor două districte, Caransebeș și Caran. Ulterior, mult mai târziu, cu începere din anii ‘70 ai secolului trecut, se elaborează studii temeinice despre Caransebeșul medieval și districtul omonim, studii care, într-adevăr, sunt contribuții esențiale la dezvoltarea istoriografiei românești referitoare la Banatul medieval³².

Și din modesta prezentare de către Iuliu Vuia a districtului Lugoj ne putem da seama de informația documentară restrânsă, referitoare la subiectul respectiv, fapt ce a determinat ca niciun cercetător să nu se încumete să încerce elaborarea unui studiu special despre acest district. Potrivit cunoștințelor lui Iuliu Vuia, prima atestare documentară a acestui district este din anul 1390, când Ioan, banul Severinului, raportează regelui Ungariei, Sigismund de Luxemburg, „că a ținut cercetare cu nobilii și nenobilii din cercul Sebeș, Lugoj și Mehadia (*comitatum Sebus, Lugas et Mihald*)”³³. Vuia precizează că, prin cuvântul *comitatus* se înțelege *cerc*, adică *district*. Pe atunci, ni se spune, Mezö Somlyo era sediul comitatului Caraș. Potrivit unui document din 1440, localitățile Oloșag și Dragomirești „erau în provincia (districtul – n.n. T.C.) și aparțineau opidului”³⁴ Lugoj (*in provincia et pertinentiis oppidi Lugos*)³⁵. Vuia mai menționează că, la 14 iulie 1442, regele Vladislav I al Ungariei (între 1440-1444)³⁶ a ordonat ca Nicolae

³² **M. Bizerea, C. Rudneanu**, *Considerații istorico-geografice asupra districtului autonom al Caransebeșului în Evul Mediu* în „Studii de istoria Banatului”, I, 1969, p. 7-22; **Costin Feneșan**, *Despre privilegiile Caransebeșului până la mijlocul secolului al XIV-lea*, în „Banatica”, II, Reșița, 1973, p. 157-163; **Idem**, *Despre privilegiile Caransebeșului și Căvăranului în a doua jumătate a secolului al XIV-lea*, în „Anualul Institutului de Istorie și Arheologie din Cluj”, XX, 1977, p. 303-311; **Ioan-Aurel Pop**, *Instituții medievale românești. Adunările cneziale și nobiliare (boierești) în secolele XIV-XVI*, p. 67-76; 120-162; **Dumitru Țicu**, *Banatul Montan în Evul Mediu*, Editura Banatica, Timișoara, 1998, p. 440-444.

³³ **Iuliu Vuia**, *op. cit.*, p. 28.

³⁴ Temen ce provine de la „oipdum”, care în Antichitate desemna o așezare omenească romană fortificată, un centru economic, politic, religios și militar, constituind un început de oraș. Scris și „oppidum”, variantă „opid”, acesta își are originea în latinescul „oppidum” (dexonline.ro/întrare/opid).

³⁵ **Iuliu Vuia**, *op. cit.*, p. 28.

³⁶ *Istoria lumii în date*, p. 564. Supranumit „cel de la Varna” (oraș din estul Bulgariei, situat pe coasta de vest a Mării Negre, unde, la 10 noiembrie 1444, s-a desfășurat celebra bătălie în care armata creștină, condusă „de iure” de suveranul maghiar, iar „de facto” de voievodul român Iancu de Hunedoara, a fost înfrântă zdrobitor de oștile turcilor otomani, conduse de către sultanul Murad al II-lea [ce a domnit între 1421-1451, cu două întreruperi petrecute în 1444 și între 1444-1446 -

Mustafa Ali Mehmed, *Istoria turcilor*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976, p. 380], ocazie cu care, de altfel, a căzut răpus pe câmpul de luptă tânărul și neexperimentatul comandant

Turcin de Gamza și Mihai Cornethi, cnezi din districtul Lugoj (*pro fidelium serviciorum meritis... Walachorum keneriorum districtus Lugas*) să fie introduși în proprietățile lor din Berzasca, Chehaba și Ohabița. După câteva referințe la districtul Lugoj, existente și în lucrarea lui Drăgălina, Vuia mai preia de la acesta informația că numai după ce n-au mai fost castelani de Zisidóvár (Jdioara) au apărut castelanii de Lugoj. În Lugoj era o cetate care era desemnată în documentele latine fie cu denumirea de *castrum*, fie cu cea de *castellum*, fie apărând consemnată ca și *arx*. Vuia dă, după Drăgălina, numele celor ce au fost „comandanți” ai cetății în perioada 1529-1658³⁷. Tot de la Drăgălina și aprecierea naiv-romantică că „autonomia districtului Lugoj a fost călcată de regele Mathia³⁸, probabil pentru a câștiga simpatiile ungarilor, arătându-le cât de dușmănos este față de cei de un sânge cu el”³⁹. Urmează alte date și informații cronologice: în anul 1464, regele Matia Corvin a donat cetatea Jdioara și opidul Lugoj, împreună cu satele care le aparțineau voievodului Transilvaniei, Ioan Pongrácz de Dindeleag⁴⁰, astfel fiind încălcat privilegiul de la 1457 pe care îl avea districtul Lugoj, precum și celelalte șapte districte bănățene; același rege săvârșește o altă încălcare a privilegiilor districtelor medievale, prin donația în anul 1487, făcută fiului voievodului Pongrácz, care primea moșiile stinsei familiei Dobrotă. Ca și Drăgălina, Vuia susține că dieta din Cluj (în 1615), prin includerea Lugojuului și Caransebeșului în patrimoniul de avere al fiscului, a dat lovitura de moarte celor două districte omonime. Peste aproape patru decenii, la 1654, privilegiile primite de lugojeni de la principele Transilvaniei Gheorghe Rákóczy al II-lea (1648-1660)⁴¹ aveau ca scop doar înființarea unor instituții militare, fiind departe de larga autonomie acordată odinioară, prin privilegiile mereu înnoite ale regelui Ladislau al V-lea Postumul⁴². Iarși, în încheiere, este binevenită enumerarea „comunelor și pustelor” districtului, cu menționarea anului de atestare documentară lugojană.

Secțiunea despre districtul Mehadiiei începe cu o confuzie (preluată de la Drăgălina), a anului atestării documentare a cetății cu cel de atestare a districtului: „Primele urme despre existența acestui district le aflăm în numirile căpitanilor lor (sic!); astfel aflăm în diploma reg. Carol Robert de la 1323 pe suprem al creștinilor [**Tiberiu Ciobanu**, *Varna*, în *op. cit.*, p. 81-94]), acesta a fost și rege al Poloniei (între 1434-1444), sub numele de Vladislav al III-lea Jagiello (*Istoria lumii în date*, p. 563).

³⁷ **Iuliu Vuia**, *op. cit.*, p. 29.

³⁸ Matia Corvin, care a domnit asupra Ungariei între 1458-1490 (*Istoria lumii în date*, p. 564).

³⁹ **Iuliu Vuia**, *op. cit.*, p. 29; **Patriciu Drăgălina**, *op. cit.*, p. 120.

⁴⁰ Acesta a deținut funcția de voievod al Transilvaniei în trei rânduri, și anume: între 1462-1465 (împreună cu Nico-lae de Ujlak), între 1468-1472 (împreună cu Nicolae Csupor de Monoszló) și în anul 1476, singur (*Istoria României în date*, p. 561).

⁴¹ *Ibidem*, p. 462. Ales ca principe încă din 1642 (*Ibidem*).

⁴² **Iuliu Vuia**, *op. cit.*, p. 30.

Blasiu⁴³ marele comis regesc, castelanul Meediei⁴⁴. Sunt dați apoi toți castelanii cunoscuți ai cetății, până în anul 1559. Vuia se corectează tacit ulterior, arătând că Mehadia „ca cerc (district) se amintește Mihald mai întâi în documentele reg. Ludovic cel Mare de la 19 iunie 1378 și în doc. Reg. Matia de la 10 februarie 1386⁴⁵. La anul 1440, regele Ladislau ordonă Capitlului de Cenad să introducă în stăpânire pe Ladislau de Tămășel și pe Dees, dându-li-se proprietățile Nagy Lukavicsa (Luncovița de astăzi), Topolchan (Tophiean – localitate dispărută), Kis Lucavicza și Kriva de Mijloc, „aflătoare în comitatul său districtul Myhald”. Informația aceasta, ca și următoarele, este cuprinsă în lucrarea lui Drăgălina. În secvența despre districtul Mehadia, există și o trimitere la Pesty Fripyes, *A Szőreny vármegyeyi hajdani oláh kerületek*, p. 11. Ni se spune că, nemaiputând rezista invaziilor otomane, districtul Mehadiei s-a unit cu cel al Caransebeșului, cam pe la sfârșitul secolului al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea. Era format din regiunile Crainei, Cernei, Belarechei, ale Igegului și Timișului superior⁴⁶. Mult mai târziu, o contribuție însemnată

⁴³ Este vorba despre Blasius Magyar (în limba magiară, Magyar Balázs), valoros comandant militar ce a slujit în rândurile forțelor armate ale Regatului Ungar în timpul domniei lui Matia Corvin. Numit, de fapt, Blaž Podma-niczky, el „era ceh sau slovac ca origine, dar s-a făcut cunoscut sub numele de «Magyar» („Ungurul”) datorită ser-viciilor aduse regelui [Ungariei] Matia Corvin” (**Ioan Hațegan**, *Pavel Chinezu*, Editura Helicon, Timișoara, 1994, p. 68). Născut la o dată necunoscută (probabil că prin deceniul doi al secolului XV) și decedat în anul 1490, la Košice (în Slovacia), Blasius Magyar „și-a început cariera militară în timpul guvernatorului [Ungariei] Ioan [Iancu] de Hunedoara și și-a continuat-o în timpul domniei fiului acestuia, regele Matia Corvin” (ro.wikipedia.org/wiki/Bla-sius_Magyar). La porunca suveranului său de la Buda, el a întreprins (în intervalul anilor 1459-1462) mai multe ex-pediții militare împotriva husiților din Boemia, acțiuni încheiate, în cele din urmă, cu victoria oștilor maghiare și cu pacificarea regiunii (**Ioan Hațegan**, *op. cit.*, p. 74-75). „În 1462 [Blasius Magyar] a ajuns comandant militar al «Țării de Sus» (Slovacia de astăzi). În 1470 i-a fost încredințată comanda asupra frontierei de sud a regatului [ma-ghiar], funcție cumulată cu titlul de ban al Croației și Sloveniei (*Ibidem*, p. 94). Între 1473-1475 a fost voievod al Transilvaniei, calitate în care a condus trupele secuiești trimise de Matia Corvin, la sfârșitul anului 1474, în sprijinul lui Ștefan cel Mare, trupe care au contribuit la victoria coaliției moldo-ungaro-polone asupra aliațiilor otomano-munteni în Bătălia de la Vaslui” (ro.wikipedia.org/wiki/Blasius_Magyar) din 10 ianuarie 1475. El a mai deținut și comanda „Armatei Neagre”, un puternic și numeros corp de oaste maghiar alcătuit din unități militare permanente de mecenari, foarte bine instruiți și dotați cu armament și echipament de protecție de o excelentă calitate. Nunită și „Legiunea Neagră”, aceasta era constituită din trupe de elită (atât de cavalerie, cât și de infanterie) și a reprezentat nucleul de bază al forțelor armate regale ale Ungariei din vremea lui Matia Corvin din inițiativa căruia a fost, de altfel, creată (**András Kubiyini**, *Regele Matthias*, Editura Vince, Budapesta, 2001; **E. Péter Kovács**, *Viața cotidi-ană în epoca regelui Matthias*, Editura Corvina, Budapesta, 2008; **Gyula Rázsó**, *O încercare de a crea o armată permanentă de mercenari (1458-1490)*, în **Ervin Liptov**, *Istoria războiului din Ungaria* (ediția a II-a revizuită), vol. I-II, Editura Militară Zrinyi, Budapesta, 1985; **Zoltán Tóth**, *Mercenarul străin al rege-lui Matthias, armata neagră*, Budapesta, 1925). Numele de „Armata Neagră” i-a fost dat după îmbrăcămintea de culoare închisă pe care o purtau oștenii care făceau parte din rândurile sale (**Ioan Hațegan**, *op. cit.*, p. 195).

⁴⁴ **Iuliu Vuia**, *op. cit.*, p. 31.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 32.

la lămurirea multor aspecte ale districtului Mehadia a adus marele istoric român (născut la Timișoara) contemporan Costin Feneșan⁴⁷.

Despre districtul Almăj, Vuia are puține date istorice, dar la secvența respectivă din lucrare face cele mai multe trimiteri bibliografice (la Pesty Frigyes; la *Régészeti Közlöny* [*Moni-torul Oficial Arheologic*], II; la Tihamér Turcsányi, în *Krassó-Szörény vármegye története* [*Isto-ricul comitatului Caraș-Severin*], lucrare apărută la Lugoj, în 1905; la August Treboniu Laurian, în *Temisiana sau scurtă istorie a Banatului Temisianu* [București, 1848]). O primă atestare documentară a districtului – pe care o menționează autorul – este aceea care se referă la deplasarea în Almăj, în 1430, a lui Nicolae Redwitz (Radawitz), comandantul Cavalerilor Teutoni, pentru ca, la fața locului, să lămurească niște abuzuri făcute de câțiva cnezi și nobili de acolo. În anul 1452, la adunarea comună a celor șapte districte bănățene, ținută la Caransebeș, reprezentantul districtului Almăj a fost Ioan Seliște, ca să depună jurământ pe lângă Mihai Ciorna „în cauza posesiunii Drencova”. Istoricul Dumitru Țicu mai menționează scrisoarea regală din anul 1484 care confirmă stăpânirea lui Iacob Gârlișteanu asupra moșiilor Pudăria, Gârliște, Prilipeș, Arnegu, Marginea, Săliștea și Prodaria situate în acest district, din zona sudică a depresiunii. Urmează trimiterea la „două documente din anii 1550 și 1555, cu referiri la stăpâniri mai vechi” și care „au menționat așezările Prigor, Lăpușnic, Bozovici și mai multe predii⁴⁸ din jurul Bozoviciului, situate în cadrul aceluiași district. Documentele scrise din secolele XIV-XV oferă puține informații despre așezările din hotarele districtului, iar arheologia medievală a făcut pași nesemnificativi în această privință”⁴⁹. În încheierea secvenței, Vuia reproduce din Pesty lista cu localitățile cuprinse în districtul Almăjului, menționând și anul când sunt pomenite, în acest sens în documente.

Despre districtul Ilidia nu scrie nimic semnificativ, datele luate din documente sau din lucrarea lui Drăgălina, referindu-se la *prediu* sau la localitate. Un text contemporan, bine alcătuit și deplin lămuritor despre acest district îi aparține lui Dumitru Țicu⁵⁰.

Districtul Comiat (Kamyath) este localizat destul de aproximativ de Vuia, fiindcă nivelul cunoștințelor de-atunci era redus. Problema aceasta va fi pe

⁴⁷ Costin Feneșan, *Districtul românesc Mehadia, la sfârșitul secolului al XIV-lea*, în „Banatica”, V, 1979, p. 265-275.

⁴⁸ Prin „prediu” se înțelege un latifundiu, un domeniu feudal sau o moșie; mare proprietate funciară (regească, nobiliară, obștească); așezare rurală dependentă de o altă așezare mai mare (sat-comună). Acest termen se mai referă și la teritoriul care a aparținut unui sat părăsit. Cele mai multe referințe la existența unor predii se întâlnesc în istoria Banatului imperial, în special în perioada de după Războiul Austro-Turc din 1716. Prediile au fost folosite de către administrația imperială pentru înființarea de noi colonii, dar cele mai multe au fost închiriate unor arendași crescători de vite (dexonline.ro/defini-ție/prediu; ro.wikipedia.org/wiki/Prediu)

⁴⁹ Iuliu Vuia, *op. cit.*, p. 33.

⁵⁰ Dumitru Țicu, *Banatul Montan în Evul Mediu*, p. 429, 445.

deplin lămurită abia după vreo șase decenii de către istoricul Viorel Achim⁵¹. Vuia folosește pentru documentare îndeosebi lucrarea *A Komiathi kiváltságos oláh karület* (*Despre districtul privilegiat valah Comiat*), de Palik Ucevnyy Teodor (la Viorel Achim, autorul apare cu numele Palik Ucevny F.), dar și acesta, la rândul-i, l-a avut ca model pe Pesty Frigyes, cu a sa *A Szörény vármegeyi hajdani oláh kerületek*. Cam aceleași date, extrase din Pesty de către Drăgălina, apar și la Vuia.

Cel mai important moment din istoria districtului Comiat a fost acela când a fost anulată, în anul 1457, zălogirea târgului și a districtului omonim. Acest fapt s-a întâmplat în urma plătirii de către locuitorii districtului a sumei convenite lui Iancu de Hunedoara, căruia i se zălogise Comiatul, din partea regelui-împărat Sigismund de Luxemburg, în anii 1435 și 1437. Iată cum descrie Vuia acest moment: „Regele Ladislau (al V-lea Postumul – n.n. T.C.) în epistola sa datată din Viena, la 1457, arată că valahii din districtul Comiat au trimis la Viena pe Vasa Gamza cu rugarea de a reîncorpora districtul Comiat celorlalte 7 districte române, căci locuitorii din districtul Comiat au plătit din averea proprie lui Ioan Huniadi și fiilor săi suma care a dat-o împrumut regelui Sigismund. Regele a satisfăcut cererea, căci într-o epistolă, adresată universității și (sic!) nobililor valahi și cnezi din districtul Comiat (*ex parte vestre universitatis universis et singulis volahis nobilibus et kenezys districtus Komiath*) dispune ca acest district să se reîncorporeze (*reduximus et reincorporavimus*) la celelalte 7 districte valahe, chiar și în cazul când nu s-ar fi plătit întreaga sumă pentru care a fost zălogit districtul (*etiam in casu quo summa predicta pro qua idem districtus fuit obligatus per vos nondum plene esset soluta*); reînoid însă dorința lor de a păzi hotarele”⁵².

Prezentarea districtului Carașova (Krassofő) începe la Vuia astfel: „La izvorul Carașu-lui⁵³ a fost odinioară Carașova, care aparținea cetății Semlac (Ersomlyó) care era și capitala cercului. Ea și-a luat numirea de la râul Caraș”⁵⁴. Vuia confundă cetatea Erdsumlou (localizată la Vârșeț)⁵⁵ cu așezarea de la Șemlac (*civitas Mezeusumlou*), ceea ce are consecințe în privința cuprinderii informațiilor despre district, întrucât cele referitoare la cetatea Vârșețului sunt atribuite Carașovei. El persistă în greșeală, considerând că „documentele amintesc castelani de Krassofő, dar nu cu numele; cauza a fost că Krassofő aparținea cetății *Érsomlyó*”⁵⁶. Însă în continuare, chiar mențiunea următoare lămurește

⁵¹ **Viorel Achim**, *Districtul Comiat. Contribuție la geografia istorică a Banatului în Evul Mediu*, în „Analele Banatului”, Serie Nouă, Arheologie-Istorie, II, Timișoara, 1993, p. 245-259, reprodus în cartea *Banatul în Evul Mediu*, Editura „Albatros”, București, 2000, p. 25-43.

⁵² **Iuliu Vuia**, *op. cit.*, p. 36.

⁵³ **Dumitru Țeicu**, *Banatul Montan în Evul Mediu*, p. 432; își intitulează subcapitolul despre acest ținut: *Districtul de la izvoarele Carașului*.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 392.

⁵⁵ **Iuliu Vuia**, *op. cit.*, p. 37.

⁵⁶ *Ibidem*.

problema, fapt pe care Vuia nu-l sesizează: „Astfel se amintesc la 1323 meșterul Nicolae de Érsohely și de Krasso, la 1335 Thonka de Érsohely et Krassó, castelanul metropolei de Kalocsa”⁵⁷. Fie și numai din ambigua reproducere a informațiilor documentare se vede că este vorba de două așezări diferite. De aceea, autorul nostru greșește scriind: „Comunele care aparțineau acestui district, totdeauna s-au arătat că aparțin și cetății Ér Somlyó”⁵⁸. Viziunea istorică de nespecialist a lui Vuia este evidentă și în formularea: „Districtul Krassó se amintește numai la 1457, când se întăresc prerogativele celor 8 districte române, deși el a luat ființă încă pe timpul lui Achtum”⁵⁹. Pornind pe pista eronată a localizării evidențiate mai sus, datele prezentate despre „cetatea Krassova” și despre căpitani „cetății Carașova” sunt greșite: „La 1358, aflăm înregistrată cetatea Carașova cu numele de Nog Carason (Carașova Mare), având pe atunci cneaz pe un anume Bazarad”⁶⁰. Numai că localitatea Carașova Mare (Nog Carason)⁶¹ nu are nici o legătură cu fostul centru de district al Carașovei. Pornind de la această greșeală, Vuia face o extinsă prezentare a colonizării bulgarilor la Carașova⁶², continuând cu mai multe aspecte ale istoriei acestei localități.

La începutul textului despre districtul Bârzava (Borzafő), Vuia menționează: „Districtul Bârzava, precum și cetatea Borzafő și-au luat numele de la râul Bârzava, la al cărui izvor a putut fi comuna Borzafő. Istoricul Pesty Frigyes, la finea istoriei comunei Borzafő scrie: *Locul cetății de odinioară este încă necunoscut, la izvoarele Bârzavei*”⁶³. După Csánky cetatea Borzafő ar fi fost în regiunea izvorului Bârzava. Chiar și numele indică acel loc”⁶⁴. Vuia consideră că „cercul Bârzava se amintește prima oară la 1451, într-un ordin al lui Ioan Huniade, apoi în scrisoarea regelui Ladislau II (de fapt al V-lea – n.n. T.C.) de la 1457, el se estindea asupra românilor începând de la Văliug până dincolo de hotarul comunei Jidovini”⁶⁵. Dumitru Țicu, însă, arată că „existența districtului în acest segment al spațiului montan bănățean a fost consemnată documentar în anul 1370, când este atestat în cadrul său *satul lui Petru*”⁶⁶. Până în prezent cea mai completă tratare a acestui district îi aparține lui Dumitru Țicu, care, cu un instrumentar mult îmbogățit, cu metode moderne și cu date culese prin ample cercetări proprii, a reușit să lămurească aproape toate aspectele neclare, inclusiv localizarea acestuia. Pe lângă prezentarea făcută de

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 38.

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ Dumitru Țicu, *op. cit.*, p. 310.

⁶² Iuliu Vuia, *op. cit.*, p. 39.

⁶³ Dumitru Țicu, *op. cit.*, p. 430, îl numește „Districtul de la izvoarele Bârzavei”.

⁶⁴ Iuliu Vuia, *op. cit.*, p. 41.

⁶⁵ *Ibidem*.

⁶⁶ Dumitru Țicu, *op. cit.*, p. 430-432.

Dumitru Țeicu, însăilările romantice și diletante ale lui Vuia, unele complet în afara temei, par improvizate.

Iuliu Vuia are totuși meritul de a insista mai pe larg decât Drăgălina asupra districtelor românești din județul Timiș. Astfel, el ordonează datele documentare, extrase îndeosebi din *Krassó vármegye története (Istoria comitatului Caraș)* a lui Pesty Frigyes și *Délmagyarország Közepkori földrajza (Geografia medievală a Ungariei)* a lui Milleker Bodog (apărută la Timișoara în două volume [în 1913 și, respectiv, 1914]). Vuia acordă spațiu pentru secvențe de sine stătătoare, dedicate districtelor „Monostor” (Mănăștiur), Bujor, Margina și „Furdea” (Twerd), adică Fârdea. Istoricul însuși, așa cum constatăm din subtitlul lucrării, considera că partea aceasta a lucrării este miza studiului său (districtele „din Timiș reconstruite pentru prima oară”). Trebuie remarcat că modestul său studiu pe această temă a rămas, totuși, singular în istoriografia românească o perioadă îndelungată, până la publicarea excelentei lucrări a lui Viorel Achim: *Districtele medievale românești de pe valea superioară a Begheiului*⁶⁷. Alături de Drăgălina și Popoviciu, Iuliu Vuia consideră că, deși „nu se constată din acte”, aceste unități teritoriale „au beneficiat de drepturile și privilegiile celor 8 districte amintite în diploma lui Ladislau V”⁶⁸. Însă cercetările istoriografice din ultima vreme au ajuns la alte concluzii privind această problemă. Viorel Achim, unul dintre cei mai importanți specialiști în domeniul districtelor românești din Banat, afirmă că cele opt districte privilegiate erau subordonate față de banul Severin și aveau un mare rol în apărarea hotarului de sud-est ale regatului și că „alte districte din Banat, în general de mai mică întindere, situate pe cursul mijlociu al Timișului și pe Valea Begheiului, la nord de zona districtelor privilegiate, au avut o altă organizare și au îndeplinit alte funcții (în primul rând economice)”. Aceste districte – continuă el – „cu un statut patrimonial oscilant, ele cunoscând pentru anumite perioade stăpânirea particulară, nu au beneficiat de diplome de privilegieri, iar documentele care le consemnează sunt extrem de puține”⁶⁹.

Vuia menționează că „regele Sigismund a zălogit la 1427 comunele din Județul Timiș: Tword, Boșar, Monostar și Sugaya. Pentru 15.400 florini, lui Ioan Garai”⁷⁰. În această împrejurare sunt atestate, cu denumirea de „*possesiones regales*, Fârdea, Bujor Mănăștiur și *Swgya*, în 1427 când toate patru sunt zălăgite lui Ioan de Gara, și din nou în 1440, când moșia este donată lui Iancu de Hunedoara”⁷¹. Același istoric contemporan (Viorel Achim)

⁶⁷ Lucrarea a apărut în „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj-Napoca”, XXX, 1990-1991, p. 23-35 și a fost republicată în volumul lui Viorel Achim, *Banatul în Evul Mediu*, Editura „Albatros”, București, 2000, p. 11-24.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 43.

⁶⁹ Viorel Achim, *Considerații asupra adunărilor judiciare reunite ale districtelor medievale din Banat*, în volumul *Banatul în Evul Mediu*, p. 95.

⁷⁰ Iuliu Vuia, *op. cit.*, p. 44.

⁷¹ Viorel Achim, *op. cit.*, p. 16.

comentează pe marginea unor asemenea zălogiri, scriind: „Volumul redus al informației documentare nu ne îngăduie să precizăm când și în ce împrejurări au revenit coroanei unitățile teritoriale de pe valea Begheiului, care anterior cunoscuseră o stăpânire nobiliară. Este probabil ca acest lucru să se fi petrecut în condițiile politice de la începutul secolului al XV-lea, odată cu lichidarea de către Sigismund de Luxemburg a răzvrătirii nobiliare din anul 1403 și consolidarea puterii regale. Icușul (Icușu de Sus de la mijlocul secolului al XIV-lea) – care în 1404-1405, când este supus unui partaj, se mai afla în stăpânirea Zărneștilor – va fi revenit coroanei după stingerea acestei familii, survenită înainte de 1439, când «districtul» Icuș este zălogit de către regele Ungariei, Croației și Boemiei, Albert I de Habsburg (ce a domnit între 1437-1439, fiind încoronat însă ca atare abia în 1438)⁷², lui Iancu de Hunedoara⁷³.

Iuliu Vuia consideră că regele Ladislau al V-lea Postumul „a dăruit”, la 1453, lui Iancu de Hunedoara „cercurile române, din județul Timiș: Sugya, Mónostór, Bujór și Szópan⁷⁴, fapt care fusese prezentat mai pe larg de către Drăgălina.⁷⁵ Sintetică și deosebit de clară este aserțiunea istorică a existenței de atunci a districtelor românești în discuție: „La mijlocul secolului al XV-lea, în documentele care consființesc trecerea regiunii în stăpânirea Corvineștilor, aceleași structuri teritoriale, păstrându-și numele și hotarele, cuprinzând un mare număr de sate, sunt consemnate ca «districte românești» (*districtus walachales, districtus volachiales*). Sunt amintite cu acest nume *Suggia, Jupani, Fârdea, Bujor* și *Mănăștur* în mai multe acte din anii 1453-1454⁷⁶. Vuia, pe urmele lui Pesty, consemnează satele care au aparținut fiecărui district din zonă și atrage atenția asupra cetății Mănăștur („Monostorul se numea la 1505 *Castellum Monosthar*”⁷⁷). Numărul mare al localităților – multe dintre acestea fiind acum dispărute – dovedește că zona este dens populată de români, fapt care ar putea fi exploatat și mai mult în prezent prin cercetarea toponimiei zonei și prin efectuarea unor săpături arheologice⁷⁸. Întreprin-derea ar fi facilitată de împrejurarea că „documentele de la mijlocul secolului al XV-lea, care

⁷² *Istoria lumii în date*, p. 564. Acesta a mai fost și duce de Austria (între 1404-1439), sub numele de Albert al V-lea de Habsburg, precum și rege al Germaniei (între 1438-1439), cu titlul de „Rege al Romanilor” și sub numele de Albert al II-lea de Habsburg (*Ibidem*, p. 561; ro.wikipedia.org/wiki/Albert_al_II-lea,_Rege_Roman).

⁷³ **Viorel Achim**, *op. cit.*, p. 16.

⁷⁴ **Iuliu Vuia**, *op. cit.*, p. 45.

⁷⁵ **Patriciu Drăgălina**, *op. cit.*, p. 125.

⁷⁶ **Viorel Achim**, *op. cit.*, p. 16.

⁷⁷ **Iuliu Vuia**, *op. cit.*, p. 45.

⁷⁸ Începutul acestora s-a făcut prin săpăturile efectuate la Gladna (comuna Fârdea), Mănăștur și Făget. Vezi **Al. Rădulescu**, *Mănășturul de Bega (jud. Timiș). Date preliminare (sec. XIV-XVII)*, în „Studii de istoria Banatului”, nr. XIX-XX, 1999, Universitatea de Vest, Timișoara, p. 71-88; **Idem**, *Cercetările de la Mănăștur (jud. Timiș)* în volumul *Materiale și cercetări arheologice*, Tulcea, 1980; **Radu Popa, Dan Căpățână, Al. Rădulescu, Dumitru Tomoni**, *Cetatea Făgetului (jud. Timiș). Cercetările arheologice din campaniile 1987-1988*, în „Muzeul Militar Național” I, București, 1991;

consemnează satele unităților teritoriale de pe Valea Begheiului, ca și cele de la începutul secolului al XVI-lea când, ca parte componentă a domeniului Hunedoara, districtele au trecut în stăpânirea lui Gheorghe de Branderburg, în urma căsătoriei acestuia cu văduva lui Ioan Corvinul, permit reconstituirea hotarelor tuturor districtelor din zonă, în funcție de corespondența în teren a așezărilor atestate, unele continuându-și existența până azi, iar celelalte lăsând aproape toate urme în toponimia văii superioare a Begheiului⁷⁹.

Districtele Icuș era cel mai extins⁸⁰ dintre unitățile teritoriale de pe valea Begheiului. El cuprindea 33 de sate⁸¹ din totalul de 90 de așezări câte au fost atestate în toate districtele de aici. Dar, despre acest district aproape că nu există informații documentare, așa cum observăm din studiul lui Viorel Achim. Așa se explică faptul că Vuia îl amintește doar o singură dată, scriind că „la 1439 regele Albert a zălogit lui Ioan Huniade întreg cercul Ikuș căruia aparține și Margina”. Cum și când a aparținut Margina – localitate centru de district – Icușului este o problemă pe care Vuia o lasă nesoluționată. Aceasta pentru că Dărgălina nu-i mai oferea nici o informație, în afară de textul: „Icuș, zălogit în anul 1439 de regele Albert lui Ioan Hunyadi”⁸² (nemențioând, deci, că Margina a aparținut Icușului). Cât de „dependent” a fost Vuia de necitarea de el lucrare a lui Drăgălina, s-a văzut din cele câteva texte identice la ambii autori, pe care le-am reprodus mai sus. În încheierea prezentării lucrării lui Vuia (care a fost situată pe un loc important în bibliografia districtelor, fără să i se releve părțile mai puțin reușite), reproducem din studiul lui des menționat un elocvent pasaj – pastişă (imitație, copie) clară după Drăgălina. Împrejurarea aceasta însă – parcă în virtutea legii compensației – pune în lumină favorabilă studiul lui Drăgălina despre districte, studiu ignorat aproape complet în bibliografia de până acum a acestei teme. Plagiatul se vede clar în informația privind anexarea districtelor Mănăștur, Suggya și Margina la comitatul Timiș, hotărâre motivată prin „art. De lege 32: 1518”⁸³. Vuia scrie: „Iată motivarea deciziei parlamentului: «Considerând că districtele Mănăștur, Suggya și Margine de prezent nu sunt nici spre folosul Ungariei nici al Transilvaniei (*Qui in presens nec Transilvaniae, nec Hungariae deserviunt*) și considerând că locuitorii acestora sunt mai mulți spre dauna și stricăciunea altor locuitori din țară (*quia de medio inhabitatorum eorundem Districtuum plurima damna et pericula Regnicolis inferuntur*), Parlamentul decretează anexarea acestora

Radu Popa, Dan Căpățână, O cercetare medievală la izvoarele Begheiului. Cercetările de la Gladna Română, jud. Timiș, în „Revista Muzeului Militar” (București), XVIII, nr. 1, 1987.

⁷⁹ Viorel Achim, *op. cit.*, p. 17.

⁸⁰ *Ibidem.*

⁸¹ *Ibidem.*

⁸² Patriciu Drăgălina, *op. cit.*, p. 128.

⁸³ *Ibidem*, p. 126. Nu este vorba despre nici o „lege”, fiindcă în lumea medievală nu se adoptau legi, ci despre o decizie a unei adunări de stări, denumite convențional de către istorici dietă. Denumirea de parlament este excesivă.

la județul Timiș». [Iar] «după ce s-a pronunțat acest verdict, care înfierează districtele române, ele dispar pentru vecie de pe terenul istoric» esclamă Pesty Frigyes cu atâta patriotism, dar cu puțin simțământ de adevăr și dreptate. Este absolut de necrezut că, în împrejurări atât de tulburi ca cele din anii 1518-1526, când tronul se clătina sub stăpânirea neputinciosului rege⁸⁴ să fie cugetat cineva la executarea acelei legi nedrepte, cu atât mai vârtos că românii acelor districte erau decși ca cu arma în mână să-și apere dreptul strămoșesc⁸⁵. Textul acesta, aproape identic, se găsește la Drăgălina (la paginile 126-127), dar acolo este corect, adică are sens pe deplin. De pildă, fragmentul latin *quia de medio inhabitatorum...* este tradus de Drăgălina relativ corect în forma: „că locuitorii acestora sunt mai mult spre dauna și stricăciunea altor locuitori din țară”, pe când la Vuia apare: „că locuitorii acestora sunt mai mulți spre dauna și stricăciunea...”, ceea ce poate să fie și o eroare de tipar; în același loc, termenul de „dietă” – mai potrivit – de la Drăgălina este înlocuit cu mult prea modernul „parlament” la Vuia. În rest, întreg fragmentul existent la Drăgălina este repetat, aproape cuvânt cu cuvânt, de către Vuia, fără nici o avertizare.

În ciuda celor semnalate mai sus, lucrarea lui Iuliu Vuia despre districtele bănățene a făcut epocă, fiind preluată de toți specialiștii Evului Mediu bănățean, iar autorul său a intrat în conștiința publică a secolului al XX-lea. El a fost considerat unul dintre cei mai importanți istorici ai Banatului și, în mare parte, merită acest renume, fie și numai pentru pasiunea cu care a cercetat și promovat trecutul ținutului natal.

Bibliografie selectivă

Alexandru Rădulescu, *Cercetările de la Mănăstur (jud Timiș)* în volumul *Materiale și cercetări arheologice*, Tulcea, 1980.

Alexandru Rădulescu, *Mănăsturul de Bega (jud. Timiș). Date preliminare (sec. XIV-XVII)*, în „Studii de istoria Banatului”, nr. XIX-XX, Universitatea de Vest, Timișoara, 1999.

Costin Feneșan, *Despre privilegiile Caransebeșului până la mijlocul secolului al XIV-lea*, în „Banatica”, II, Reșița, 1973.

Costin Feneșan, *Despre privilegiile Caransebeșului și Cărvanului în a doua jumătate a secolului al XIV-lea*, în „Anualul Institutului de Istorie și Arheologie din Cluj”, XX, 1977.

⁸⁴ Este vorba despre regele Ludovic al II-lea Jagiello, care a domnit atât asupra Ungariei, cât și asupra Boemiei, între 1516-1526, el fiind cel care a condus armata maghiară în confruntarea acesteia cu oștile Imperiului Otoman, desfășurată în 29 august 1526 la Mohács, bătălie soldată cu o categorică înfrângere a creștinilor (în care și-a pierdut viața însuși tânărul și neexperimentatul monarh ungaro-boemian de origine polonă ce avea la acea vreme doar 20 de ani) și urmată la scurt timp de dispariția de pe harta Europei a statului maghiar de sine-stătător pentru aproape patru secole (*Istoria lumii în date*, p. 122, 564; ro.wikipedia.org/wiki/Ludovic_al_II-lea_al_Ungariei_și_Boemiei).

⁸⁵ **Iuliu Vuia**, *op. cit.*, p. 43; **Patriciu Drăgălina**, *op. cit.*, p. 127.

Costin Feneșan, *Districtul românesc Mehadia, la sfârșitul secolului al XIV-lea*, în „Banatica”, V, 1979.

Dumitru Țeicu, *Banatul Montan în Evul Mediu*, Editura Banatica, Timișoara, 1998.

Gheorghe Luchescu, *Din galeria personalităților timișene*, Editura Dacia Europa Nova, Lugoj, 1996.

George Popoviciu, *Istoria românilor bănățeni*, Lugoj (Tiparul Tipografiei „Poporul Român” din Budapesta), 1904.

Ioan-Aurel Pop, *Instituții medievale românești. Adunările cneziale și nobiliare (boierești) secolele XIV-XVI*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1991.

Ioan Hațegan, *Cavalerii teutoni în Banatul Severinului, 1429-1435*, în „Tibiscus”, IV, Timișoara, 1979.

Ioan Olărescu, *Iuliu Vuia (1865-1933)*, în lucrarea *Comloșu Mare și Lunga. Repere istorice. Oameni care au fost*, Editura Eurostampa, Timișoara, 2001.

Iuliu Vuia, *Districtus Valachorum. Cercurile românești bănățene*, în „Analele Banatului”, II, nr. 2-3, Timișoara, 1929.

Iuliu Vuia, *Districtus Valachorum. Cercurile românești bănățene. Cele din Timiș reconstruite pentru prima oară*, Editura „Analele Banatului”, Tipografia „Union”, Timișoara, 1930.

Ludovic Ciobanu, *Iuliu Vuia, pedagog și luptător național*, Timișoara, 1934.

Marius Bizerea, **Contantin Rudneanu**, *Considerații istorico-geografice asupra districtului autonom al Caransebeșului în Evul Mediu* în „Studii de istoria Banatului”, I, 1969.

Patriciu Drăgălina, *Din istoria Banatului Severin*, I, Caransebeș, 1899.

Radu Popa, **Dan Căpățână**, *O cercetare medievală la izvoarele Begheiului. Cercetările de la Gladna Română, jud. Timiș*, în „Revista Muzeului Militar”, XVIII, nr. 1, București, 1987.

Radu Popa, **Dan Căpățână**, **Alexandru Rădulescu**, **Dumitru Tomoni**, *Cetatea Făgetului (jud. Timiș). Cercetările arheologice din campaniile 1987-1988*, în „Muzeul Militar Național”, vol. I, București, 1991.

Tiberiu Ciobanu, *Cărturari români cu preocupări referitoare la istoria medievală a Banatului. Cuprinderi biobibliografice*, Editura Eurostampa, Timișoara, 2010.

Tiberiu Ciobanu, *Cercetarea istorică românească din secolul XIX și prima jumătate a veacului XX privind epoca medievală în Banat. Sintează* (ediție bilingvă româno-engleză), Editura Eurostampa, Timișoara, 2009.

Tiberiu Ciobanu, *Istoriografia românească din perioada 1918-1948 referitoare la Evul Mediu bănățean*, Editura Eurostampa, Timișoara, 2009.

Tiberiu Ciobanu, *Istoriografia românească din secolul al XIX-lea și prima jumătate a secolului al XX-lea referitoare la Banatul medieval*, vol. I, Editura Eurostampa, Timișoara, 2010.

Viorel Achim, *Banatul în Evul Mediu*, Editura „Albatros”, București, 2000.

Viorel Achim, *Districtul Comiat. Contribuție la geografia istorică a Banatului în Evul Mediu*, în „Analele Banatului”, Serie Nouă, Arheologie-Istorie, II, Timișoara, 1993.